

Стаття «Шевченко» Уласа Самчука надрукована в газеті «Волинь» у Рівному (ч. 19, 1942). Тим березневим випуском газета вшанувала українського генія і вшанувала гідно, попри трагічні обставини війни, в якій українцям судилася незавидна роль «гарматного м'яса». Як і інші народи Європи, вони не могли в двобої світових імперій відіграти вирішальну роль; але їм не могли стояти осторонь. Тому гаслом доби стало — боротися! За всяку ціну, навіть — не маючи надії на перемогу...

Саме така позиція характерна для тогочасної публіцистики відомого письменника, головного редактора «Волині» (від вересня 1941 до берез. 1942 р.) Уласа Самчука. Звертаючись зі сторінок популярної у той час газети до свого стражденного народу, письменник брав собі за мету покріплювати його дух, закликати до вольових дій. У статті про Шевченка цей мотив звучить гостро й виразно. Боротьба, самооборона, свідомий чин — у цьому для Самчука суть Шевченкових заповітів. Поет великий у пам'яті нащадків не тим, що оспівав знедолених земляків, а тим, що шукав програму порятунку нації. Своім власним життям втілюючи цей шлях, поет запропонував його як єдиний і безальтернативний для всіх українців: «Борітеся — поборете!..» І Самчук мав мужність наголосити на цьому духовному заповіді Кобзаря у підцензурній газеті за екстремальних умов воєнної пори.

На самому початку статті є виразний натяк на чужинця, якому не судилося збагнути ні магію Шевченкового слова, ні української душі, коло якої те слово колись поставив поет «на сторожі». То був час розквіту публіцистичного таланту Самчука, час його найсміливіших, найгостріших виступів у газеті. З'явилися в голосі письменника й нотки драматизму: кілька тижнів тому він дізнався про трагічну загибель у Києві близької товаришки Олени Теліги. Письменник відчував загрозу тій національній правді, яку вистраждав свого часу Кобзар, і свідомо ставав на її оборону, ігноруючи небезпеку.

Ішов березень 1942-го року. Була готова до друку низка Самчукових статей-передовиць відверто опозиційного змісту — наступна стаття мала виразну назву: «Так було — так буде». Після неї Уласа Самчука було позбавлено редакторського крісла й запроторено до в'язниці. Наголосимо, що та остання стаття глибоко споріднена із роздумами про Шевченка — в оцінці головного уроку Кобзаря, та й національної історії в цілому: «Видержати, не піднести догори рук, не здатися і не власти — це перші і дуже конечні вимоги, які ставимо перед собою і які за всяку ціну дотримати мусимо... Щоб утримати свою живу, творчу силу і щоб колись по віках нам не сказали, що якраз ми були тими слабшими,

яких історія зіпхнула під свої колеса і розтоптала»¹.

Головний висновок статті сформульований афористично: «нам треба мати в собі Шевченка»: ця універсальна формула виражає не тільки потребу увічнення Кобзаря, а й — і це насамперед — потребу усвідомлення глибинного змісту його уроків і заповітів засвоєння самого духу його безсмертної поезії.

Як бачимо, рядки Самчукової статті про Шевченка, незважаючи на віддаленість у часі, будять у читача нинішнього живу думку. Це і дає нам підстави видобути цю статтю сьогодні із поживких сторінок архівного зібрання та запропонувати після понад півстолітнє забуття.

Друкуємо з деякими скороченнями.

1 Волинь. — 1942. — Ч. 23 (22 берез.).

Улас Самчук

ШЕВЧЕНКО

Історія нашого народу хотіла так, що, вимовивши слово «Шевченко», ми тим самим висловлюємо наше духовне ество, наше Я. Без огляду на те, скільки років минуло відтоді, коли те слово почало діяти, як рівно ж які зміни переживає Європа, та ще як і де диктує нам наша не завжди ласкава доля.

Шевченко завжди і скрізь із нами: він говорить, він наказує. Це вже так має бути, і змінити цей основний закон рушійних сил народу з-над Дніпра та Дністра нікому не дано. Не втаємничений у цю містерію чужинець нас питає: у чому є суть і міць того магічного слова? Відповідь дуже проста: те слово — наше слово. Виношене у віках, переболіле й вирізане живцем із нутра нашої істоти... Воно передає все, що мусить сказати жива душа народу й воно своєю неухильною правдивістю кличе нас до боротьби за життя, до боротьби за утвердження нас у часі й просторі.

Монументальне, велике, сповнене волі і гніву слово... Шевченко! Як радісно скоритися його наказові. Як радісно жити і, крок за кроком, виконувати програму, намалювану поетом, виправдовувати його пекучі надії, повторювати з покоління в покоління його заповіді. Гордо й велично бачити в піднесенні духовності, яку так виразно, яскраво й переконливо висловив він, — наш, завжди вічний і незмінний вождь...

Недавно я поза Уралом
Блукав і Господа благав,
Щоб наша правда не пропала;
Щоб наше слово не вмирало;
І виблагав...

І виблагав, і підніс із небуття, і вклав це прагнення в кожную живу українську душу, й освятив страшним, незмірним вогнем, який палає в нас і ніколи не згасне. Сьогодні світ так хоробливо шукає нових істин, і, коли відливаються нові форми будуччини, ми так само, як і досі, міцно, непохитно віримо в те переконання і тримаємося його. Будемо! Бо ми були й хочемо бути! Будемо, бо ми в усій великій спільноті маємо ясне, окреслене стремління. Будемо, бо найвища воля поставила на сторожі нашої вічності живого й непідкупного свідка, який дивиться з історичних висот на нас і вказує своїм перстом на ту нашу, ту єдину й ту неповторну Правду.

І ніякі царі, ніякі Миколи, ніякі Сталіни не змінили напрямку тієї правди. «Буде бите царями сіяне жито. А люди виростуть...» — ствердив він категорично й рішуче. Аж до наших днів не були його чутливі й гострі слова порожніми звуками. Аж до наших днів, через імперію Романових, через Сталінську сатрапію пройшли ті горді й правдиві слова, і там, де вони впали, там виросла така ж горда й така ж правдива дійсність. Помножені в мільйонах людських воль, вознесені на підставець слави й величі, вони стали самою природою великого народу. Вони, прості й прямі, так само просто і прямо діють, і немає сьогодні між нами зухвальця, який би спробував заперечити те, що вписане в книгу буття, створену не тільки для нас, але й для вічності.

Не можемо й не сміємо бути спокійними, це ствердивши. Не можемо, бо перед нами велике творче завдання. Багато знання, мудрості й сили волі треба нагромадити, щоб вив'язатись із тих зобов'язань, які покладено на рамена нашого молодого амбітного і взагалі талановитого народу. Стаючи на перехресті віків і світових шляхів, ми двічі горді з того, що наше завдання нелегке. Знаємо, свідомі, що все велике не народжується день у день. Але в одному ми спокійні: те, що нам призначено, все буде, все сповниться. За це говорить наша природа, наше неухильне призначення на планеті, наша глибина, вросла в століття віра, яка двигала й двигатиме нашим буттям. Це щось більше, потужніше й сильніше, ніж ті чи інші міркування Миколи і Сталіна. І це з такою непомильністю відчув своєю геніальною душею Шевченко. Відчув у той час, коли було так мало «Огню Святого». Коли національний переліг справді був перелогом і коли сам поет стверджував: «Я сам себе, дурний, дую, та ще й співаючи...» Але зараз же казав:

Орю свій переліг,
Убогу ниву, та сію слово.
Добрі жнива колись-то будуть...

Не помилився він у своєму завбаченні.

Жнива на часі... Бісмарк чи Гарібальді, Наполеон чи Нельсон, — ніхто з них не дав своєю чинністю більших наслідків, як те слово, кинуте на «вбогий переліг». Ми це беремо і кажемо, керуючись певною пропорційністю становища та обставин, серед яких росли та виявляли себе ті визвольні рухи. Ми беремо імперську Росію та Прусію, ми знаємо, що Шевченко діяв «поза Уралом», в Орській фортеці та на Кос-Аралі. [...]

А все-таки ми чуємо сьогодні його на весь голос. І не тільки чуємо, а й правдиво його розуміємо, як розумів його сам великий творець. І робимо це з не меншою впевненістю, з не меншою послідовністю, як це робив-таки його великий творець.

І сьогодні, в ці дні великих історичних зрушень, у дні неймовірно напруженої борні, в дні, коли міняється обличчя світу більш, ніж будь-коли, нам треба мати в собі Шевченка. Його прапори, його життєві гасла, його воля і його віра повинні діяти в нас. [...]

Й в тій вірі, в тому переконанні маємо переможне бажання нести у своїх серцях те Шевченкове, те велике слово, сказане нам на всі часи і для будь-яких обставин.

Березень 1942 року

Вступ, підготовка тексту
Ярослава ПОЛІЩУКА
(м.Рівне)

Став у Моринцях, 29.0.1971 р.
Мал. Пилипа ШПИЛЬОВОГО